

A jelnek egy önmagától különbözőt, a jelzettet kell jelölnie: átengednie önmagán. A *jelzés* tehát kétirányú mozgás: egyrészt a *jelzett megjelenítése*, de másrészt a *jel* maga is *jelen* van a megjelenítésnél, s ezzel kérdésessé teszi a jelzettet – éppen megjelenítése pillanatában. A jelnek tehát *láthatatlanná* kell válnia, csak így jelezheti a jelzettet. A látható (a jel) láthatatlanná válása – és a láthatatlan (a jelzett) láthatóvá válása: ez a jelzés.

De csak ott alakulhat át a látható láthatatlanná és a láthatatlan láthatóvá, ahol a *jelzettnek* szükségszerű és a jelnek értelmet adó helye van a jelben. Ezért tűnik számunkra értelmetlennek egy etruszk madárjóslat: annak, amit jósol (jelez), helye volt az etruszkok számára a madarak röptében (a jelben), és értelmet adott a jeleknek.

Számunkra azonban nincs ilyen magától értetődően szükségszerű helye a jelzettnek a jelek között.

Nincsenek jeleink.

És fordítva: mindenütt jeleket látunk, amelyek eltakarják a jelzetteket, és kérdésessé teszik létüket.

Csupa jel közé születünk, de egy jel sem mutat túl önmagán.

Jel és jelzett azonosítása a metafora – mondja K. Jakab Antal.¹

De hol van az, aki azonosítani képes *azt*, ami elrejtőzött a szemünk elől, *azzal*, ami a helyét elfoglalta, ha be nem is töltheti?

Mindaz, amit mondanunk érdemes lenne, el van zárva az elől, amiben élünk adatott, mondja Beckett.

Kimondhatatlanná vált. Talán nincs is.

„Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”, mondja Wittgenstein.

Vajon érdemes-e akkor még valamiről beszélni?

Wittgenstein hallgat. De legalább *ennyit* kellett beszélnie arról, amiről nem lehet beszélni, hogy hallgatása jelentsen valamit.

Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell – mondja Wittgenstein, és hallgat.

Beszéljünk hát erről – válaszolja Beckett, és ezzel az „utolsó” művész pozíciójából szólal meg.

Beckett nagy tézise ez, az „utolsó” ellenállás, az „utolsó” mégis.

Mindaz, ami Beckett tézisének a tartalmában valódi ellenállás a valóság rombolásával, a hallgatással szemben, azt megköszönjük Beckettnek.

De vajon elismerjük-e mi is tézisének igazságát?

Vajon dönthet-e helyettem is úgy Beckett, hogy jel és jelzett közt az út nem járható, hogy amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell? Természetesen az ő döntése mellett szól mindaz, ami művészetében ezen a döntésen keresztül – *beszél*.

Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell – egyezik bele Beckett, de másrészt „beszéljünk akkor erről a szituációról” – mondja, hiszen így esetleg még mindig beszélhetünk arról is, amiről nem lehet beszélni, és hallgatni kell. Ez az ellentmondás teszi éppen *művészetté* Beckett *döntését*.

„Beckett után késő van már.”

Magunkról kell megtudnunk valamit, amit megtudnunk érdemes. Ma: „Beckett után”, Beckett-tel *szemben* kell döntenünk.

Mi mindenekelőtt arról akarunk beszélni, amiről nem lehet. És ezzel máris ellentmondásba jutottunk önmagunkkal.

Lehetetlenné válik, hogy kifejezzük magunkat.

Miért nem lehet valamiről beszélni? *Mert nincs, aki megértse*. Hiszen mindaz, ami „valami”, aminek tehát *jelentősége* van, az *jelen* van a beszédünkben, ha rejtve is és elfeledve is. Csak azért nem lehet beszélni valamiről, mert nincs jelen valaki, aki érzékenységgel átfogja a távolságot, ami a beszéd aktuális szintje és a mondanivaló, ezen „valami” szintje között feszül. Mert nincs jelen a szóba jövő rétegeinket egybefogó és átvilágító szó.

Ezt a jelenlétet kell tehát keresnünk. Mert hiányát nem vagyunk kötelesek nem-létezésé bizonyítékaként értelmezni. Mint ahogy itt, ahol ez a jelenlét hiányzik, nem is létezik bizonyosság. Mert ahol ez a jelenlét nincs meg, ott a létezés darabokra esik szét. Mint bennem is, aki ebben az ellentmondásban élek és gondolkodom. És ahol részekre-esés van, ott semmilyen bizonyosság sem lehet jelen. A nem-létezésé sem.

Valódi bizonyosságot keresek.

Nincs bizonyosságom.

De kinek mondom mindezt? Kihez beszélek?

Beszélek-e egyáltalán valakihez?

Erre az utolsó kérdésre a választ ezzel kell kezdenem: Mondhatom-e egyszerre ezt a kettőt: „Nincs bizonyosságom” és „bizonyosságot keresek”?

Bizonyosságon csakis azt akarhatom érteni, ami megáll önmagában, és semmi másra nem szorul. A bizonyosság pontosan az, ami saját lényegében rejtli létezését. Éppen e lényegében megismerve érthetem csak meg, hogy mi is az a bizonyosság, amit keresek. A bizonyosságot csak az határozhatja meg, aki adja, és sohasem az, aki keresi és aki távol van tőle. Nem beszélhetek ezen meghatározhatatlanság nélkül a bizonyosságról.

¹Az írás K. Jakab Antal, *Szavak a kimondhatatlannál* és Tábor Ádám, *Éljenek a halott allegóriák* (ezen a címen olvasható: http://lajosszabo.com/TA/TA_Eljenek.pdf) c. írására válasz. Mindhárom megjelent in Györe B.–Rácz P.–Tábor Á. (szerk), *Lélegzet - Antológia*, JAK füzetek 14, Magvető, 1985.

De akkor mi értelme van bizonyosságról beszélnem? *Kihez* beszélek, ha bizonyosságról beszélek, holott nem bizonyítok?

Először is persze azoknak, akik Beckett-figurákként élnek.

De ezek számára nem-létezőről beszélek, olyasvalamiről, aminek létéről lemondtak.

S ugyanakkor: magam sem érthetem, amit mondok. És ennyiben én is hozzájuk tartozom.

De mégis beszélek: még akarom érteni az én helyzetemet, amit így kellett összefoglalnom: Nincs bizonyosságom, és bizonyosságot keresek.

Csak ahhoz van értelme beszélnem, aki megérti azt, amit mondok, aki tehát hozzáférhetővé teszi számomra az önmagam elől is elrejtett mondandómat. Ahhoz, aki teret ad a körülvevő űrben üressé zsugorodott mondanivalómnak. Nem mindegy tehát, hogy kihez beszélek, mert ettől függ, mit láthatok meg magamból.

Ahhoz kell tehát beszélnem, aki megérti, amit mondok.

Mindabban, amit *megértve* mondok, felfedem és felfedezem, jelenvalóvá teszem magamat. Mindabban, amit *megértve* mondok, énrám ismer az, akihez beszélek. Mindabban, amit *nem-értve* és megérteni nem akarva kimondok, *sorsomra* ismer az, akihez beszélek: sorsomra, amelyet hiába szölongatok, süket marad. Amit pedig *nem-értve*, de megérteni akarva kimondok, abban *sorsom kérdésemmé* válik, és megszűnik kérdezhetetlen végzet lenni. Abban *sorsom kérdéssé*: sorskérdéssé válik, és a *választól* függ. A válasz sorsom felett dönt – de mindenképpen sorsom *értelme* és nem *értelmetlensége* felett, hiszen értelmet adó válasz.

Sorsom értelme tehát csak azokban a szavaimban jelenhet meg (jelzettként), amelyeket megérteni akarva, de mégis nem-megértve *kell* kimondanom itt és most. Ezek a sorsdöntő szavaim.

Beckett figurái Godot-t szölongatják. Egy nevet, amiről nem tudják és nem is nagyon akarják tudni, hogy mit jelent. Pedig tudják, hogy tudniok kéne, ha már várnak rá. Így hát Godot nem több, mint sorsuk, kérdezhetetlen végzetük. Erőfeszítéseiket a darab utolsó szavai így foglalják össze: „Megyünk?” „Menjünk!” *Nem mozdulnak*.

Ha hozzájuk beszélek, a lehető legtávolabb kell tehát kezdenem sorsdöntő szavaimtól, nehogy rögtön azt higgyék, hogy az ő Godot-jukról beszélek.

De ha olyan valakihez akarok beszélni, aki megérti azt, amit mondok, és úgy akarok beszélni, hogy nem akarok félreértésekbe takarózni, akkor csakis ott *kezdhetem*, ahol *most*, mikor mihozzánk, Beckett-figurákhoz akarok így beszélni, csak befejezhetem.

(1974)